ויצחק ליום אחרון

תקופת צפת-טבריה

ויקרא שמו בישראל "חיים יצחק" שאג המוהל הישיש, רבי שמואל הלר, יהי רצון שיתקיים ברך הנימול "ותשחק ליום אחרון", ניבא ולא ידע מה ניבא בבית הכנסת העתיק אבריטש, עת קרניים זוהרות אחרונות נעלמו באופק הרי מירון.

בשנת תרמ"ג (1883) שנת לידתו של ר' חיים יצחק אייזיק לבית אייזן, כבר שימש הרב שמואל למעלה מארבעים שנה את קהילתו המתחדשת בצפת העתיקה. בצעירותו בנכר הסתופף בצילו של "החוזה מלובלין" וכאשר עלה לארץ הקודש התפרסמה ראייתו למרחוק כשל רבו "החוזה". עם סיום הברית ניגש לר' יהושע אייזן, אביו של חיים יצחק, ולחש לו כממתיק סוד:

"זה הנילוד עוד יצחק בירושלים הבנויה, זה הקטן גדול יהיה בציון החופשייה".

חיים יצחק התחנך בבית של חסידי קרלין-סטולין, החסידות הראשונה אשר תקעה יתד בארץ ישראל עוד בשנת תק"ל (1770) ואשר עודדה את חסידיה לחונן את עפר הארץ ולרצות את אבניה עוד בטרם ילדה ציון את הציונות. ומכיוון שמרכז חסידות קרלין בשנים הללו ישב על שפת ימה של הכנרת, נדד לו חיים יצחק בין כחול ימה של טבריה לתכול שמיה של צפת, ואת שניהם אהב אהבת נפש כי תאב חיים היה ותמיד צהלתו בפניו.

בשנת תרנ"ט (1899) בהגיעו לגיל 16 שידכו אותו הוריו לדבורה הטבריינית, שכן בזמנם הקפידו על בן 18 לחופה ואפילו הקדימו בשנתיים אם הכול הלך כשורה. הפעם הראשונה שנתראו הזוג הצעיר היה בחופה, אבל היה זה מבט הדדי של אהבה. הזוג הטרי נכנס לחורבה חרבה בצפת ורצה לבנות בה חיים חדשים, בה קול ילדים גורסים משניות ומשתעשעים במשחקים, אולם דבורה לא זכתה לפרי בטן.

"לך תלמד את חכמת הנסתר" ביקשה דבורה מבעלה, "אולי בזכות האר"י הקדוש נזכה לילד", וכך התקרב חיים יצחק לצדיק הנסתר ר' מוטיל סלונים, אשר קירבהו למעגל לימוד חבורת הקבלה בישיבתו "אשל אברהם".

בשנת סת"ר (1900) לאחר שהתמלא דיו בחכמת הפרדס, השתוקק חיים לפירות מאילן החיים, ולכן הוציא בעילום שם את כתבי סתריו על שיר השירים. כי חולה אהבה היה, אהבה לדבורה ואהבה לתורה, אך הזוג לא ליקק דבש ולא זכה לצאצאים.

לאחר ארבע שנים עקרות וכואבות פנו לר' מוטיל בבקשת עצה, הרבי עצם את עיניו ונראה כמטיל את מלוא כובד משקלו בעניין, עד אשר פסק כאחת: "פנו חברונה! משנה מקום משנה מזל ובזכות ישני חברון תתעורר ישועתכם".

בחודש כסליו תרס״ג (1903) חיים יצחק ודבורה צחקו כל הדרך המיטלטלת לחברון, לאחר שנפרדו בבכיות מבני משפחתם בצפת ובטבריה בחרו דווקא לשחוק, ובחיוך עברו את הדרך המייגעת אף שלא ידעו היכן יגורו ומהיכן תגיע פת לחמם.

ערב שבת מושלג היה בהגיעם לחברון, יהודים התקבצו למנחה קטנה סמוך למדרגה השביעית העולה למערת המכפלה, כי רק שם הורשו היהודים בעלבונם לשאת תפילה. דבורה נשארה עם הכבודה המועטה וחיים הלך להשלים מניין, זועק לגאולת הכלל והפרט. לאחר מנחה נתפזרו המתפללים מאימת הכפור, אולם חיים המשיך בשפיכת שיח חמה לפני בוראו. רק הרב חיים חזקיהו מדיני, רבה של חברון, ראה את מצוקתו, על אף שסגי נהור היה.

״יהודי יקר לא קר לך״? פתח עימו הרב בדברים.

״שלום עליך רבנו״ פתח חיים לרב חיים ביראת כבוד, שכן הכיר את הדרת פניו וזקנו הארוך המפורסם של הרב מדיני.

״מניין אתה והיכן תתארח השבת?״ שאל רבה של חברון אשר עלה מגולת קרים ברוסיה.

״גלילי אנוכי ובהמלצת רבי ומורי עברתי לכאן עם בת זוגי שתחיה, אין לנו מקום ללון והרי לך מכתב המלצה בעבורנו מהרב סלונים״. רמז חיים בענווה לעזרה.

״הישארו עימי השבת ובחול, כבדה ראייתי וזקוק אני לשמש שיעזור לי בסיום כתיבת ׳השדי חמד׳,האנציקלופדיה התלמודית בה מרוכז עמלי למעלה משלושים שנים, ואני אדאג לכל מחסורכם״ הציע הרב את עזרתו הנדיבה בראותו מה שעיניים רגילות לא היו רואות.

״בשמחה כבוד הרב, לזכות יהיה לנו, חסדך עימנו כחסדו של אברהם אבינו הטמון כאן״. נישק חיים את ידי הרב כמנהג בני ארץ ישראל.

חיים בחיים נגעו ולימודם של השניים הצליח בידם, אולם דבורה טרם נכנסה להיריון. לאחר 24 ירחים נחלש הרב בן ה-82 ומיעט לצאת מחדר לימודו, דבורה חשה שקיצו של הרב קרב והתעקשה לבקש ממנו ברכה בטרם יהיה מאוחר מדי. וכך באחד הימים בעוד הרב שקוע בלימודו וזוהר חן ניבט מפניו, לקחה דבורה באומץ את ידו של חיים ועברה את מפתן החדר, תחילה הרב לא הבחין בהם, אולם מיד שחש בנוכחותם שאל בנעימות:

״מה רצונכם חביבי ואנוכי תשו כוחותיי ולא אדע יום לכתי״? דממה השתררה בחדר לכמה שניות.

״רצוננו בפרי בטן כבודו, זה לנו כבר שש שנים עקרות יחד״ התחננה דבורה בקול חלוש.

״הלוא טוב לך חיים יקירך מעשרה בנים, לא כך הוא?״ ניסה הרב לפייסה בנועם.

או אז התערב חיים יצחק ״אכן רוח גן עדן שורה בינינו, אולם כאן בפתחו של גן עדן ברכינו רבנו בצאצאים לעבודתו יתברך״ במחילה כבודו על חוצפתי.

״חיים יצחק אהובי בני מחמדי רואה אני אור וחושך משמשים בערבוביה בצאצאיך, אחרי מותי סעו לירושלים ושם תהיה לכם ברכה עד עולם״ פסק הרב ובאותו הלילה, ערב חנוכה תרס״ה (1905), כבה הנר המערבי, הרב חיים חזקיהו השיב את נשמתו לבוראו במיתת נשיקה.

בליל נר שמיני של חנוכה תרס״ה (1905) מצאו את עצמם חיים יצחק ודבורה בתפילה חרישית ברחבת הכותל המערבי הצרה, גם עתה לא ידעו היכן ידורו וממה יחיו את נפשם.
זוהר חנוכיות האיר בינות הסמטאות הצרות, מנחמות אותם שעוד ינוסו הצללים. ליד מתחם חורבת רבי יהודה החסיד חשו איך עולמם חרב, אבל התחסדו עם קונם והצדיקו עליהם את הדין.
הם שמו פעמיהם לביתו הצנוע של הרב שמואל סלנט, רבה הישיש של העיר העתיקה, אשר גר במתחם ומשם פסק הוראה וניהל את ישיבתו ״עץ חיים״ ביד רמה.
״שלום עליך הרב שמואל, הרי לך מכתב המלצה מבעל השדי חמד זצ״ל״, מיעט חיים יצחק בדבריו, לאור הבושה שאחזתו כאשר הרב יצא לקראתם.
״עליכם השלום, ברוכים הבאים בצל קורתי, הרבה צל אמנם אין כאן ואפילו חלונות אין, אבל אין כמו אווירה המחכים של עיר קודשינו״ הכניסם הרב לביתו בשמחה.
״נודה לכבודו גם על ברכה לפרי בטן״ אזרה דבורה אומץ בזמן שהרב מקרב את המכתב לעיניו, שכן כבד רואי היה בעשור התשיעי לחייו.
״רואה אני, רואה בקושי רב, אבל אור החנוכה מאיר בעולמות כולם, וגם לכם עוד יואר חשכת הלילה. בינתיים לכו לבית הכנסת ״בית אהרון״ של חסידות קרלין, שם תקבלו דירה בדמי מפתח. וזאת בתנאי שחיים יסכים להתמנות לתפקיד מלמד בתלמוד התורה שלי, בישיבת ״עץ חיים״.
״בוודאי שאסכים, האם אפשר להתחיל מחר?״ שאל חיים כלא מאמין.
זכות גדולה לנו ששמשו בקודש של בעל השדי חמד ילמדנו מתורתו״. האיר להם הרב שמואל בחן.
למחרת החל רב חיים את תפקידו כמלמד תינוקות של בית רבן ודבורה עבדה בניקיונו של בית הכנסת ״בית אהרון״, הם הרגישו איך זכותו של רבי אהרון הגדול, מייסד שושלת קרלין, עמדה להם בעת דוחקם וציפו לגאולה. אבל אור הישועה לא זרח, דבורה לא נכנסה להיריון ועשור של דמעות עמד לחלוף.
בערב ראש חודש אלול תרס״ט (1909) חגגו הזוג עשר שנות נישואין, הם אכלו ארוחת בוקר רגילה והלכו להתגרש בבית דינו של הרב שמואל סלנט. שכן על פי ההלכה על הבעל לגרש את אשתו אם שהה עימה עשר שנים ולא ילדה לו. בבית הדין עין לא נשארה יבשה, אבל חיים יצחק ודבורה בחרו לצחוק, הם התחבקו ממושכות, מחלו זה לזה ערב חודש הסליחות והלכו כל אחד לדרכו החדשה.
הרב שמואל בכה כל אותו היום על צער הזוג והשכינה ובאותו הלילה נפטר מיתת נשיקה בגיל 93.
בשנת תר״ע (1910) לאחר שרעה עינו באשת חיקו, התחתן חיים עם ״הרעה״, כך היה כינויה של לאה, ולא שהייתה רעה חלילה, אלא ששנות הרווקות הארוכות שלה הפכו אותה לחמורת סבר וקפדנית ומכאן צמח כינויה. וכך בגיל 27 התחתנו הזוג ״המבוגר״ וקבעו את מושבם ברובע המוסלמי ליד ישיבת ״תורת חיים״. בגיל 32 כאשר לחבריהם בגילם כבר נולדו נכדים הם זכו בבן בכור. אברהם קרא לו חיים יצחק, על שם זקינו הגלילי וגם על שמו של אברהם אבינו, שכן האמין שזכות התפילות במערת המכפלה זיכתה אותו בבן זכר. לאושר של חיים יצחק לא היה גבול ואפילו לאה נרגעה מעט מקרירותה.
כל אותם השנים צעד חיים לתלמוד תורה ״עץ חיים״ שעבר לרחוב יפו, יום יום, בשלג ובברד, בחמסין ובשרב, בעת מלחמת העולם, תחת שלטון הסולטן ותחת המנדט הבריטי. לא היה יום שפיספס מללמד את דרדקי ירושלים. ואהבתו להם הייתה ללא גבול והם השיבו לו אהבה כפליים.

במהלך השנים ילדה לו לאה שישה ילדים, שלושה בנים ושלוש בנות. זהובי שיער ותכולי עיניים, צחוק ומשובת נערים נשמע בכל פינה בביתם וכאב העקרות נשכח.
יז' בחודש מנחם אב תרפ"ט (1929) היה ערב שבת עמוס כרגיל ברובע המוסלמי, השכנים היהודים התכוננו לשבת המלכה, מבלי לדעת שבמסגד לידם מסית המופתי לבצע בהם טבח ביום השבת. לעזיזה השכנה המוסלמית היו יחסי שכנות טובים עם לאה, היא שמעה את הלחשושים של בעלה וחבריו. היא הבינה שסכנת חיים ניצבת בפני לאה ומשפחתה. באמתלה של כיבוס משותף היא הסתכנה והודיעה ללאה כי עליהם להסתלק בהקדם, אם רצונם בחיים. לאה שידעה ערבית על בורייה לא התמהמה, היא ארזה את מעט חפציהם, הלבישה את הילדים בבגדי שבת ופנתה לבעלה:
"חיים בוא נברח ונבחר בחיים! נתפנה לאחותי בשכונת "בית ישראל" ונציל את נפשותינו מן הפורעים". אמרה לאה בקור רוח.
"טוב לחסות בד'. אני הולך לתפילת מנחה בכותל, מפחד אני רק מריבונו של עולם. אבל את צודקת בדברייך, קחי את הילדים וצאו מיד מן הסכנה". ענה לה חיים בשלווה עילאית ולקח איתו רק את סידורו בדרך לכותל.
חיים יצחק כבר לא הצליח לחזור לביתו אחרי מנחה, הפורעים המוסתים השתוללו וחסמו את הדרך לביתו, ההמון המוסלמי הרג כל יהודי שנקרה בדרכו והשחית כל רכוש יהודי. חיים יצחק פונה על ידי המשטרה הבריטית, יותר הוא לא ראה את ביתו ואת אוסף כתבי היד הנדירים של השדי חמד. חייו ברובע המוסלמי הגיעו לקיצם, אבל הוא ובני ביתו זכו בחיים חדשים.

תקופת ירושלים שמחוץ לחומות

בראש השנה תר"צ (1930) כבר התרוצצו הילדים בביתם החדש בשכונת "בית ישראל", מרוצת החיים השכיחה מחיים ולאה את ביתם ברובע המוסלמי. הילדים גדלו, בגרו ואף נישאו. בשבתות וחגים לקח אותם חיים לבית הכנסת "החורבה" ולכותל, להזכיר להם את ניחוחות ילדותם, להשריש בהם מאין באו.
זה כבר חלפו למעלה מארבעה עשורים וחיים בשלו ממשיך ללמד בעץ חיים, מגדל את תלמידיו על אהבת ציון ובוניה. בימי המרי העברי קרא עם תלמידיו תהילים להצלחת המחתרות, ובזמן מלחמת השחרור הקדיש את הלימוד לנופלים הקדושים. סיפר בגאווה לתלמידיו על בנו חביבו, דוד, אשר משמש כמפקד כיתה של "ההגנה" ברובע היהודי.
ביום העצמאות תש"ח (1948) אף הגדיל לעשות וקרא עם תלמידיו "הלל". אולם בירושלים טרם הורגש ההלל בפועל, הימים היו ימי מצור ודחק, צלפים סיכנו את ההולכים ברחובות ואלפי פגזים הומטרו על ידי הלגיון הירדני. מנבי סמואל טיווחו הירדנים את שכונותיה של ירושלים, וגם שכונת "בית ישראל" הייתה על הכוונת. משכך ניתנה ההוראה לכל האזרחים לשהות במקלטים או לחילופין לרדת לקומה התחתונה של ביתם. גם כל בני משפחת אייזן ירדו לקומה הראשונה שכן מקלט לא היה להם, למעט חיים ששם מבטחו בשמואל הנביא. "טוב לחסות בד'" היה אומר, אבל אתם שבו לכם במקום מחסה.
דוד שלחם ברובע היהודי דאג לבני משפחתו, הוא ניצל את אחת ההפוגות בקרבות ויצא לכיוון בית הוריו בשכונת בית ישראל. בעומדו מרחק של כ-100 מ' מהבית הוא שמע שריקת פגז ונחרד, רעש אדיר נשמע קרוב אליו, ליבו הלם בקרבו. דוד רץ לכיוון בית הוריו ההרוס וחזה בזוועת עולם,

הפגז חדר לקומה הראשונה וזרע בה הרס מוחלט. הוא זיהה את אביו חיים צועק בבהלה בין העפר ודם הגופות. דוד מצא את גופותיהן החרוכות של אחותו ברכה בת ה-12, גיסתו בתיה בת ה-28 ובנותיה הדסה שושנה בת ה-8, דבורה דינה בת ה-7 ונחמה גיטל בת ה-3.5. פתאום שמע צרחות של תינוק ונתמלא זיק של תקווה, ברכה הקטנה בת השנתיים עמדה קפואה ליד גופת אביה משה בן ה-28, אחיו הגדול. את האחות רבקה פרידה בת ה-20 שנפגעה אנושות פינה לבית החולים, אך שם נפטרה מפצעיה. 7 קורבנות הקריבה משפחת אייזן על מזבח המולדת ושחרור ירושלים.

ימים חלפו וצעקות הגוועלד של חיים עדיין נשמעו בכל השכונה, "רק לפני רגע שיחקו כאן נכדותיי האהובות" קונן חיים בבכי תמרורים ומיאן להינחם. אפילו מומחים מטעם "ההגנה" הגיעו לחקור את האסון הנורא, כי מוות בהיקף כזה לא פקד את ירושלים בכל משמרתה.

לאה הייתה זו שהקימה את המשפחה מהעפר, בקור רוחה החזירה את השגרה לביתם ולחייה של ברכה הקטנה, נכדתם אשר אותה אימצו כביתם. אולם אופייה השתנה כבתחילה, חזרה להיות קפדנית ומרירה, אף יותר מימי רווקותה. גם חיים חזר לחיים, הוא המשיך ללמד בעץ חיים, מספר לתלמידיו על בני משפחתו הקדושים ועל ברכת השדי חמד שהתקיימה, ברכת העד עולם בברכה הקטנה.

בשבתות וחגים חזר חיים לשיר את ניגונו האהוב "עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון", לאה סירבה שישיר ומשסירב חדלה מלדבר עימו עוד עד יומו האחרון. ומשחש חיים שקיצו קרב קרא אליו את ברכה ואמר לה על ערש דווי:

"בזכות 7 הקדושים את תזכי לחזור לכותל בתוך פחות מ-7 ימים", סתם ולא פירש ועלה בסערה השמיימה, 6 חודשים לפני מלחמת 6 הימים.

